

DLA doktori értekezés tézisei

Ókovács Szilveszter

Színe és fonákja –

Dietrich Fischer-Dieskau operavilága

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28-as számú művészet- és művelődéstörténeti

besorolású doktori iskola

Budapest

2022

I. Előzmények

Aki az elmúlt fél évszázadban a világon zenét tanult legalább középfokon, minden bizonnyal találkozott a német baritonista, Dietrich Fischer-Dieskau művészetével shellack, bakelit vagy CD-lemezen, újabban már digitális tartalomszolgáltatók által – az éneknövendékeknek pedig még ennél is nagyobb lehet a száma. Ezen tízmilliókkal együtt engem is elért az ő hatása 1987 vidéki Magyarországon, amelyből utóbb személyes jellegű kapcsolat is fakadt. Habár szinte minden pedagógus vagy rádiócsatorna dalokat mutat vele a mai napig, hivatásomból, az operai szerepvállalásból is érthető, hogy fokozott figyelmem irányul a művész operaszínpadi tevékenységére, amely a lemezeket ideértve különálló, önmagában is hatalmas életmű.

Miközben mindenki tud erről a külön operakatalógusról – több mint 100 elénekelt szerep, amely nem is mutat teljes átfedést a lemezfelvételekkel, tehát valójában még hatalmasabb ouvre-t ölel át –, annak valódi gazdagságát a világ nem igazán ismeri fel. Természetesen magam is

appercipiáltam, hogy Fischer-Dieskau hangja nem mindenre és nem mindenre ugyanúgy alkalmas a hangzó operai térben, ám ez nem gátolhatja, számomra inkább még érdekesebbé teszi az énekes „másik életét”.

Mint diákkoromtól a művész gyűjtője és a világ legnagyobb DFD-hangfelvételi kollekciónak birtokosa kötelességemnek is éreztem a korszakos baritonistával történő behatóbb foglalkozást.

II. Módszerek

Egy részletes, saját megfogalmazású életrajz után először a speciális hangfaj magyarázatával kezdem a dolgozatot. Az ún. Zwischenfach létező kategória, amely azonban különös is, hisz a művek többségét a nagy alfajokra írják, a tónus par excellence birtokosaira: szoprán, mezzoszoprán, alt, tenor, bariton, basszus énekesekre. Fischer-Dieskau materiája viszont – sokunkkal együtt – a tenor és a bariton között fekszik, és bár igen nagy a menzúrája, bírja a tenor és a basszus regisztert is bizonyos körülmények között, színe a pálya legaktívabb évtizedeiben végig tenorális, és az olasz, gazdag felhangú, nagyvolumenű típustól távol áll.

Ezután összeállítottam a művész színpadi és lemezes/rádiófelvételi katalógusát, amelyből megrajzolható a pálya operai íve – ez az összesítés sok forrás adatait hozta azonos platformra, ezidáig nem létezett. (Fischer-Dieskau operaszínpadi pályájának hossza ugyan nem kirívó – 35 esztendő –, ám lemezekon 43 éven át énekelt operai szólamokat, ha pedig

felvételeinek számát tekintjük, a világ legtöbbet rögzített művészeivel állunk szemben: volt tehát bőven mit összegezni.

Ezek után kiválasztottam hét olyan ikonikus operaszerepet, amely egyrészt Fischer-Dieskau pályájának is fontos csomópontja, esetleg személyes kedvence, illetve amelyek kellő távolságban állnak egymástól ahhoz, hogy az általuk közrefogott operai terület kellően széles és gazdag lehessen. Két Mozart-, két Verdi-, két Strauss- és egy Wagner-szólam élő felvételei és stúdiólemezei kerültek végül górcső alá. Szerettem volna egy másik Wagnert és egy, de inkább két szerepet a XX. század második feléből is, ám ezt végül a terjedelem már nem tette lehetővé.

Ugyancsak terjedelmi korlátok miatt nem kerülhetett sor arra a vizsgálatra, amelyet majd a következő három évben mindenképpen pótolni szeretnék: miként táplálkozott Dietrich Fischer-Dieskau lelke, zeneisége dalénekesként az operai pályából? Hipotézisem szerint a miniatúrák művészete ugyanúgy igényli a dramaturgiát, amelyet egy operaszínpadon is pallérozódott művész

sokszorosán kamatozó tudással, gyakorlattal állíthat elő,
építhet fel a dalokban is.

III. Források

A világ legtöbbet rögzített művészenek élete még akkor is gazdagon dokumentált minden médiaplatformon, ha nem az operaszínpadok életét élte, a bulvárt, de még a zenei bulvárt, a gálaesteket is messze elkerülte. Tíz évvel pályakezdése után már képeskönyv jelent meg róla, amelyet számos interjúkötet, album, monográfia, vázlatfüzet, lemezre vett önéletrajzi monológ (*Erzähltes Leben*), kurzusfelvétel, filmciklus követett – halála után pedig tanulmánykötetet is megjelentettek róla. Ezen kívül ő maga is jeleskedett könyvek írásában: a hetvenes évek első feckéjén, *A Schubert-dalok* nyomában c. híres kötetét előbb egy, azután egy másik önéletrajzi könyv (*Visszhangok, Egy élet ideje*), majd az énekesi „lant” letétele után 15, döntően nagy, néha kifejezetten hatalmas lélegzetű munka követte egyebek mellett Goethe, Reichardt, Zelter, Debussy, Brahms, Schumann, Wolf, Mörike, Wagner és Nietzsche vagy akár Furtwängler életéről, művészetéről, de *Az éneklés világa* címmel enciklopedikus munkát is szerkesztett, *Dallamot*

mondani, szöveget dalolni címmel a Lied interpretációtörténetét is összefoglalta, könyvet szentelt a XIX. századi művészsorsnak, és a Peters kiadó részére dalköteteket is lektorált. Digitális formában rendelkezésre állt az a cikkgyűjtemény is, amely első, negyvenes évekbeli szerepléseitől hat évtizeden át illusztrálta fellépéseit, és módomban állt az énekléseit, felvételeit naplózó „aranykönyv” lapozgatása is. Jártam két házában (Berg am Starnberg, Berlin), ahol egész élete telt, ám a legtöbbet mégis felvételei árulták el Dietrich Fischer-Dieskauból. Ráadásul az élő felvételek: így felértékelődtek azok a kalózlemezek is, amelyek a több évtizedes gyűjtőmunka során bukkantak elő a legváratlanabb helyekről, és többnyire az éterbe veszett rádióadások, néha titkos diktafon-felvételek hangját konzerválták.

Mindent összevetve még akkor is a bőség zavarával küszködtem volna, ha létezne komolyabb hazai irodalma is a Mesternek (a Schubert- és a Brahms-könyv fordításain és cikkeken, lemezkritikákon túl egyelőre nincs), vagy ha híján lettem volna saját mondanivalónak.

Ugyanakkor kötelességemnek tekintem a mostani dolgozat kiegészítését, a dal- és oratóriumpályáról, valamint a karmesteri, a recitátori, az énekmesteri, zenetudósi és a képzőművészi tevékenységéről szóló fejezetek megírását. 2025-ben a saját fordításomban megjelenhet első önéletrajza is (Visszhangok) az elemző kötetrel együtt, amelynek alapja jelen dolgozat lehet.

IV. Eredmények

A kiválasztott szerepek és azok felvételeinek összehasonlítása során kiderül, hogy a vérbeli énekesszínész a hangjával is képes mások bőrébe bújni: számos esetben képes „olaszos” baritonná is válni egy-egy szükséges részlet vagy frázis erejéig. Az összehasonlítás nem igazolta vissza, hogy értéktelen volna Fischer-Dieskau Verdi-művészete, mindössze az az igaz, hogy primér akusztikus körülmények között – hatalmas színházi térben – matériája nyilván elmarad a hangnagybirtokosok (London, Capecchi, Capuccilli, Bruson, Wixell és mások) mögött, és elsősorban lírai megoldásaival hívja fel magára a figyelmet.

Ezzel szemben az olyan telitalálat-szólamok, mint a mozarti *Figaro* Grófja vagy a *Tannhäuser* Wolframja maradéktalanul mutatják az elsőosztályú operasztaárt, hiába volna egyszerűbb a világnak a dalénekesi skatulyába beletolnia Fischer-Dieskaút.

A két kiválasztott Richard Strauss-opera két bariton főszereplője nagyon más lelki síkon mozog, de Barakként (*Az árnyék nélküli asszony*) a döntően lírikus, széplelkű kelmefestőt ugyanúgy teljes operai „fegyverzetben” hozza a művész, mint ahogy a féktelen, faragatlan, medveölő erejű Mandrykát élénk játssza (*Arabella*), a szerelmes pillanatokkal együtt.

Összességében igazoltnak érzem a prekonceptiót, amely azt fogalmazta meg: ha Dietrich Fischer-Dieskau operaművészete nem is páratlan a maga egészében, páratlanul oktató jelleggel bír minden stúdiófelvételen. A mikrofon által közel hozott, más akusztikai körülménnyel meg nem versenyeztetett, igen „fotogén” bariton hangban olyan iskolázottság, zeneiség, helyzetelemzés és szövegejtés mutatkozik, amely a szerepben fellépő jobb materiális adottságú művészek számára korrepetitív kurzussal ér fel. Nem lehet eléggé hangsúlyozni ennek jelentőségét: a tökéletes professzor áll itt elő ifjú baritonisták számára, aki elvégezte és közreadja mindazt, amit nekik megfelelő énekmeister, kíváncsiság, képesség vagy időhiány miatt nem lenne módjuk begyűjteni.